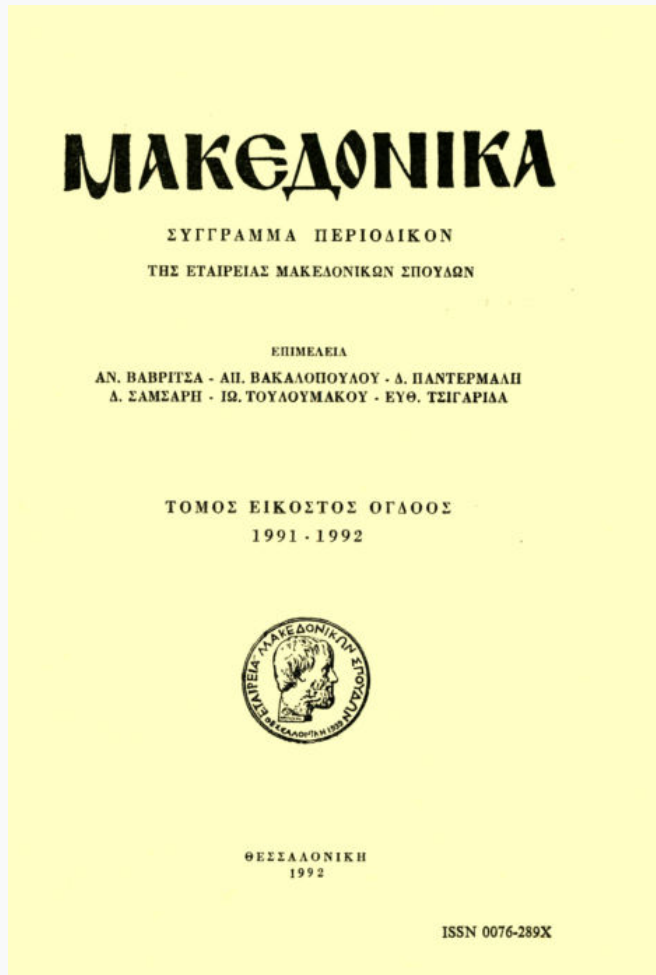

Μακεδονικά

Τόμ. 28 (1992)

Βασίλης Άτσαλος, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου

Ευθύμιος Κ. Λίτσας

doi: [10.12681/makedonika.161](https://doi.org/10.12681/makedonika.161)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λίτσας Ε. Κ. (1992). Βασίλης Άτσαλος, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου. *Μακεδονικά*, 28, 529–530. <https://doi.org/10.12681/makedonika.161>

Β α σ ί λ η ς Ά τ σ α λ ο ς, Τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής της Κοσίνιτσας (ή Εικοσιφοίνισσας) του Παγγαίου. [Δήμος Δράμας. Ιστορικό αρχείο. (Σειρά δημοσιευμάτων, αρ. 1)] Δράμα 1990, σσ. 151.

Αν τα βιβλία—τα χειρόγραφα στην προκειμένη περίπτωση—έχουν την τύχη τους, και οι συλλογές χειρογράφων έχουν τη δική τους τύχη παράξενη, μυστηριώδη πολλές φορές, συνυφασμένη πολύ συχνά με πολιτικές εξελίξεις ή βίαιες μεταβολές. Η παρατήρηση αυτή ισχύει ακριβώς και στην περίπτωση των συλλογών χειρογράφων δύο περιφημων μονών της Μακεδονίας, της Μ. Κοσίνιτσας κοντά στη Δράμα και της Μ. Τιμίου Προδρόμου κοντά στις Σέρρες. Οι περιπέτειες των συλλογών χειρογράφων των βιβλιοθηκών τους αποτελούν τις πράξεις ενός «δράματος» που άρχισε στα 1917 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, χωρίς, προς το παρόν, να διαφαίνεται το οριστικό του τέλος.

Σήμερα γνωρίζουμε επίσημα και αποδεδειγμένα αυτό που ήταν γνωστό ανεπίσημα και σιωπηρά από την αρχή. Με δυο λόγια: Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο—οι περιοχές Σερρών, Δράμας βρίσκονται υπό βουλγαρική κατοχή—και συγκεκριμένα στα 1917 οι Βούλγαροι λεηλατούν τα χειρόγραφα και τα άλλα κειμήλια των δύο μονών και τα μεταφέρουν στη Σόφια. Στη συνθήκη του Neuilly (1919) περιλαμβάνεται διάταξη, η οποία επιβάλλει την επιστροφή των συληθέντων κειμηλίων. Το 1923 το ελληνικό κράτος στέλνει τον τότε έφορο αρχαιοτήτων Γ. Σωτηρίου, ο οποίος «ηναγκάσθη», όπως δηλώνει ο ίδιος, να παραλάβει τα συσκευασμένα μέσα σε χαρτοκιβώτια χειρόγραφα των δύο μονών χωρίς να τα ελέγξει. (Το γιατί ο Σωτηρίου «ηναγκάσθη» και γιατί δέχθηκε να παραλάβει τα χειρόγραφα χωρίς έλεγχο δεν γίνεται φανερό από την πρόσφατη βιβλιογραφία, αυτή που εμείς τουλάχιστον έχουμε υπόψη μας).

Στην Αθήνα διαπιστώνεται ότι δεν έχουν επιστραφεί όλα τα χειρόγραφα των δύο μονών, αλλά οι Βούλγαροι απαντούν στα σχετικά διαβήματα της ελληνικής πλευράς ότι δεν έχουν άλλα χειρόγραφα. (Κακοπιστία από τη μια πλευρά, αφέλεια από την άλλη; Μάλλον). Από τότε όλοι γνωρίζουν ότι τα μη επιστραφέντα χειρόγραφα, τα οποία στη συντριπτική πλειοψηφία τους προέρχονται από τη Μ. Κοσίνιτσα, βρίσκονται στη Σόφια, όπου μάλιστα ορισμένοι επιστήμονες—όχι Έλληνες—μπορούν και τα μελετούν ή αποκτούν μικροταινίες, αλλά αυτό επισήμως από καμιά πλευρά, ούτε βεβαίως τη βουλγαρική, αλλ' ούτε και την ελληνική, δεν γίνεται παραδεκτό, για να παιχτεί έτσι και πάλι το αιώνιο, ανισόροπο παιχνίδι της πολιτικής διγλωσσίας. Υπάρχουν εν τούτοις πάντα κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις που βλέπουν τα πράγματα πέρα από τη φτηνή μικροπολιτική: στην προκειμένη περίπτωση ο λόγος για τον αείμνηστο Λίνο Πολίτη, που από μιας αρχής ζήτησε—αποδεδειγμένα—να σταματήσει αυτό το παιχνίδι και να γίνει φανερό ότι τα χειρόγραφα της Μ. Κοσίνιτσας κατά το μεγαλύτερο μέρος τους βρίσκονται στη Σόφια. Η άποψη αυτή του Πολίτη, με τις σύντονες προσπάθειες και άλλων νεωτέρων, υλοποιείται μόνον τον Αύγουστο του 1990, όταν συγκαλείται στη Σόφια διεθνής Table ronde με θέμα τη μελέτη των χειρογράφων του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών Σπουδών «Ivan Duǰev». Εκεί αποδεικνύεται αναμφισβήτητα από τους καθηγητές Β. Άτσαλο και Β. Κατσαρό ο τόπος προέλευσης του κάθε σχεδόν χειρογράφου της συλλογής του Κέντρου, και φυσικά αποδεικνύεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό προέρχεται από τη Μ. Κοσίνιτσα. Έτσι, ύστερα από 70 περίπου χρόνια, αποκαλύπτεται έμμεσα αλλά επίσημα το φανερό «μυστικό». Και εδώ αρχίζει η τελευταία πράξη του δράματος που έχει μετατραπεί σε κωμωδία: Τώρα οι πάντες σχεδόν διεκδικούν την πατρότητα των αρχικών ενεργειών για την αποκάλυψη του «κρυμμένου θησαυρού», ή αμιλλώνται αλληλόις προς επίδειξιν φθονού πατριωτισμού, ενώ μέχρι πρό τινος κα-

νείς δήθεν δεν γνώριζε την ύπαρξη του «θηαυρού»! Ευτυχώς όμως υπάρχουν τα ντοκουμέντα. Εν πάση περιπτώσει η αποκάλυψη του τόπου προέλευσης των χειρογράφων δεν ήταν εύκολο εγχείρημα και δεν έγινε χωρίς προεργασία και μάλιστα μεγάλη. Καρπός την προεργασίας αυτής είναι το υπό κρίσιν βιβλίο, που κυκλοφόρησε λίγες μέρες πριν από τη σύγκληση της Table ronde.

Βασική προϋπόθεση για κάθε είδους μελέτη μιας συλλογής χειρογράφων είναι ο λεπτομερής κατάλογος. Όταν μάλιστα τα χειρόγραφα έχουν χαθεί ή είναι διεσπαρμένα, μόνον ο κατάλογος μπορεί να βοηθήσει στον εντοπισμό και ταυτισμό των χειρογράφων και έτσι στην επανασύσταση της συλλογής. Μια τέτοια προϋπόθεση δεν υπήρχε για τα χειρόγραφα της Μ. Κοσίνιτσας που μας ενδιαφέρουν εδώ τώρα αποκλειστικά. Υπήρχαν βέβαια διάφορες περιγραφές, αλλά γενικές και όχι πάντα αξιόπιστες. Η πιο εμπιστευσιμη δουλειά ήταν αυτή του Παπαδόπουλου-Κερμεά, ο οποίος στα 1886 είχε δημοσιεύσει τη γνωστή στους ειδικούς «Εκθεσιν παλαιογραφικών και φιλόλογικών ερευνών εν Θράκη και Μακεδονία». Εκεί συγκέντρωσε τις παρατηρήσεις και σημειώσεις του για 158 χειρόγραφα της Μ. Κοσίνιτσας. Εκτός όμως από την έλλειψη συστηματικού καταλόγου, πολλά χειρόγραφα είναι πλέον διάσπαρτα ανά τον κόσμο: Σόφια, Αθήνα και άλλες μεγάλες πόλεις έχουν σήμερα στην κατοχή τους χειρόγραφα της βιβλιοθήκης της Μ. Κοσίνιτσας. Ήταν λοιπόν αναγκαίο να συγκεντρωθούν όλες οι πληροφορίες οι σχετικές με τα χειρόγραφα και να συνταχθεί, ει δυνατόν, ένας κατάλογος. Την ανάγκη αυτή καλύπτει κατά τρόπο ικανοποιητικό το κρινόμενο βιβλίο. Ο συγγραφέας κατάφερε να συγκεντρώσει όλες σχεδόν τις διάσπαρτες σε ποικίλες πηγές πληροφορίες και να καταρτίσει ένα συνοπτικό κατάλογο για 228 από τα 430 χειρόγραφα της βιβλιοθήκης. Για τα υπόλοιπα 202 χειρόγραφα δεν υπήρχε ή δεν βρέθηκε καμιά πληροφορία. Ο συνοπτικός αυτός κατάλογος με πλούσια τεκμηρίωση και σχολιασμό αποτελεί το σημαντικότερο μέρος του βιβλίου. Του καταλόγου αυτού προηγείται ένα κεφάλαιο με σύντομη —και πολύ σωστά— μνεία της ιστορίας της Μονής και με τα καθέκαστα της αρπαγής των χειρογράφων και έπονται τέσσερα κεφάλαια, όπου παρακολουθούνται συστηματικά και με όση πληρότητα επέτρεψε η δυσκολία του θέματος, οι τύχες των διασπαρέντων και επανεμφανισθέντων χειρογράφων και οι απόψεις των ειδικών για τα δήθεν χαμένα χειρόγραφα. Το βιβλίο κλείνει με τα απαραίτητα ευρετήρια, χειρογράφων και γενικό.

Σήμερα γνωρίζουμε, όπως είπαμε, ότι όλα σχεδόν τα «χαμένα» χειρόγραφα της Κοσίνιτσας βρίσκονται στη Σόφια και έχουν αρχίσει να μελετώνται με σκοπό τη σύνταξη ενός συνοπτικού καταλόγου και αργότερα —ελπίζουμε— τη σύνταξη και ενός αναλυτικού. Έτσι η κατάσταση που παρουσιάζει το βιβλίο έχει ήδη αλλάξει. Όμως και στην πρώτη, αλλά ιδίως στη δεύτερη περίπτωση, της σύνταξης δηλ. αναλυτικού καταλόγου, που ελπίζουμε ότι θα υλοποιηθεί και δεν θα παραπεμφθεί ad Calendas graecas, το κρινόμενο βιβλίο θα παίξει το ρόλο του και θα αποτελέσει, πιστεύουμε, πλούσια πηγή βιβλιογραφίας και τεκμηρίωσης της πρόσφατης ιστορίας των χειρογράφων της βιβλιοθήκης της Μ. Κοσίνιτσας.